

SEBESTYÉN KINGA

EGY RENDHAGYÓ KÖTET EZER ARCA

Székelyföld ezer arca. Erdővidék

■ Rendhagyó sorozat első darabját képezi a *Székelyföld ezer arca* elnevezésű projekt keretén belül, annak sajátos eredményeként megszületett *Erdővidék* című kötet. A projekt elsősorban talán a Facebook-használók körében ismert, hiszen a Deák András és Szócs Szilárd által elindított Emlékgár projekt alapvetően a 2020 májusa és 2021 áprilisa között erdővidéki idős emberekkel készített kisfilm formátumú kötetlen interjúk felvevésében és közösségi médiába való posztolásában merült ki, mígnem ezekből az interjúkból papíralapú kötet is született. Ez utóbbi Demeter Lászlónak, a Tortoma Kiadó igazgatójának az ajánlására és buzdítására készült el, aki maga is segítette a könyvkiadás folyamatában. A kötet fülszövegét és ajánlóját is helyi emberek fogalmazták meg, előzőt Demeter László, utóbbit Benkő Levente magyarvistai történész, s a kötet ismertetéséből is látszik a személyes kapcsolódási pontok adta érzelmi kötődés. Olyasfajta elköteleződésnek, ragaszkodásnak érezheti az olvasó a lenyomatát a szerkesztők megszólalásában, ami azt a fajta életérzést hordozza, ami például Tompa László *Lófiüröszítés* című versének híres mondatából ismeretes legtöbbször számára, s amelyet nem véletlenül idéz maga a fülszöveg is, „itt fognak állni örök-ké, hogy Imre szorítja, Áron pedig, Áron nem hagyja magát”.

Ahogy azt a cím is egyértelműsíti, a kötet Erdővidék különböző fal-

vainak öregjeit szólaltatja meg, ugyanakkor egy ilyesfajta kötet nemcsak az adott vidéken élők szívéhez kerülhet közel, hanem mindenkire, akinek idős rokonai, ismerősei meséltek az elmúlt korokról, amelyet a legtöbbször érdeklődéssel és egyfajta sajátos empátiával, sajátos érzelmi kapcsolódással hallgatunk, főleg akkor, ha az elmeséltek világképileg lassan egyre beláthatatlanabb távolságokra kerülnek a rendre fiatalabb olvasóktól, hallgatóktól, miközben azok, akik elmesélik, karnyújtásnyira vannak. Éppen ezért ennek „a szívet-lelket melengető, egyben otthonérzetet sugárzó és erősítő” (7.) kötetnek a létrejöttében szerepet játszó gondolatok között találhatjuk az ötletgazdák helyi idősök iránti főhajtásának szándékát, egy olyan platform biztosítási szándékát, ahol nagy élettapasztalattal rendelkező idősök adhatnak át valamit emlékeikből, tapasztalataikból, világnézetükből. Demeter László szavával élve, olyan muníció összeválogatását jelenti a kötet, ami határozó motiváció lehet kortól függetlenül bárkinek az itthon maradásra, a szülőföldhöz való kitartó ragaszkodásra.

Mindezen érzelmi kapcsolódási pontok mellett és azokon túl természetesen ennek a vállaltan didaktikus célzatú kötetnek vannak más olvasati, megközelítési lehetőségei is, amelyek közül az ajánló szövegében Benkő Levente ki is emeli a kötet emlékmű funkciója mellett azt,

hogy ezt a könyvet egyfajta néprajzi lenyomatnak is tekinthetjük. Noha a történész nem részletezi, hogy ez alatt mit ért pontosabban, éppen úgy, ahogy a néprajz tudományának számos kutatási vonulata, érdeklődési köre van, úgy a szóban forgó könyvet is számos különböző megközelítéssel vehetjük kézbe néprajzi szempontból is, legyünk szakmabeliek vagy laikusok.

A legkézenfekvőbb talán az interjúk szövegében fellelhető helyi szokásoknak való utánajárás lehet, és nem véletlen itt az utánajárás szó, hiszen egy ilyen típusú kötet inkább csak felvillantani tud a néprajzi kisegységhez tartozó sajátosságot, amelynek az érdeklődő, jó szemű olvasó vagy kutató utánajárhat. Természetesen ilyen esetben az is kérdés, hogy az, amit helyi sajátosságnak feltételezünk, az valóban csak a vizsgált területre vonatkozik-e, vagy esetleg egy ismertebb dologról van szó, ami más tájegységeket is jellemez. Ilyen lehet például a kendertermesztés, amelyről rögtön a kötet legelső interjújában olvashatunk, amelyben a kisaconi, hetvenöt éves Keresztes Etelka szólal meg. Megtudjuk tőle, hogy a környéken szokás volt, s nála a mai napig szokás kendert vetni, hogy abból fonalat készítsen. Persze az interjú szövegéből kiderül, s ez talán meg is mosolyogtatja az olvasót, hogy az idős asszony milyen engedélykérési hercehurcát kellett végigjárjon, hogy termeszthesse a ma főként pszichoaktív hatású hatóanyagairól híres növényt. Hasonló példát találhatunk a Marucza Vilmával készített beszélgetésben is, aki a cukorrépból kifőzött cukorka készítését meséli el. A legszembeütőbb s talán legemblematikusabb példát a helyi sajátosságok megmutatására viszont kétségkívül a felsőrákosi Pál Annával készített interjúban találjuk. Pál Anna ugyanis egy adott ponton a házi szőtteseiről és varrottasairól kezd beszélni, s elmondja, hogy melyik mintának mi az arrafelé haszná-

latos megnevezése, amilyen például az úgynevezett macskanyomos minta. Sőt azt is megtudjuk, hogy az egyes ruhadarabokat hogyan szokták összekombinálni, így például a kék rózsás kötényt fekete szoknyához szokták kötni, a kék virágost az apró kockához, a piros kötényt pedig újév napján a kék szőttes szoknyához. A kötetben van néhány olyan interjú – s azok sorába tartozik a Pál Annával készített is –, amelyek esetében szükség van az eredeti videóanyagok megtekintésére is a megértéshez. A szerkesztők leleménye, hogy az egyes interjúszövegek mellé nemcsak illusztratív képek kerültek be, hanem QR-kódok is, amelyeket beszkenelve rögtön elérhetjük az adott interjút videóformátumban. A szőttesek esetében egyértelmű szükség van a felvétel megtekintésére, hiszen ahogy a deiktikus elemek is mutatják a szöveges átírásban, Pál Anna sorra meg is mutatja mindazt, amiről beszél, s így például láthatjuk, hogy mit is takar éppen az a macskanyomminta, vagy hogy hogyan is néz ki az apró kockás szoknya az egyszerű kockás szoknyához képest. Egy utolsó példát említenék még itt, ami egyúttal át is vezet a kötet néprajzi lenyomatként való értelmezésének másik lehetőségéhez. Ez pedig nem más, mint az elnevezése annak a madár alakú kenyértésztából készült pékterméknek, amelyet mindig a dagasztóteknő aljában megmaradt tésztából formáltak és sütöttek meg a kenyerek mellett, s amit rendszerint a gyermekek kaptak meg kenyérsütés napján. Barabás Györgytől tudjuk meg – akinek ez egyik kedvenc csemegéje volt gyermekkorában –, hogy ezt a környéken, vagy legalábbis Miklósváron, vakarúnak nevezik.

Ezzel a fenti példával pedig át is térnék a kötetnek mint dialektológiai lenyomatnak a rövid vizsgálatára. A kötet maga is reflektív egy ponton ennek a kérdésére, hiszen az ajánlóban Benkő Levente megjegyzi, hogy

a hasonló interjúk esetében az egyik legfogósabb kérdés mindig az ő szavával élve az irodalmiasítás, azaz a köznyelvre való átformálás vagy az eredetiben hagyás dilemmája. A szerkesztők ez utóbbi mellett döntöttek, ugyanakkor a kötet nem mondható dialektológiai szempontból valódi lenyomatnak, aminek rögtön két okát is felfedezhetjük. Az első természetesen, hogy sem az interjú készítői, sem a szerkesztők (akik az ötletgazdákon kívül ketten magyartanárok, egyikük pedig tanítónő) nem dialektológusok, nem szakemberek a dialektológiai lejegyzés bonyolult területén. Második okként – és ez valószínűleg sokkal többet nyomott a latban – kiemelhetjük, hogy egy olyan kötetnek, ami céljaként azt fogalmazza meg, hogy megőrizze a múlt értékeit, emlékeit, az idősek élettapasztalatát, s ezt minél szélesebb közönség számára tudja elérhetővé tenni, nem is lehetett célja a dialektológiai szempontból szakmai átírása a szóbeli interjúknak, hiszen azzal a potenciális olvasóközönség töredékére csökkent volna. Ennek értelmében azt mondhatjuk tehát, hogy az idősek nyelvhasználatának hallás utáni átírása a laikus olvasó számára elsősorban hangulati szempontból fontos, ugyanakkor nem lehetetleníti el a nyelvjárástani szempontból közelítő tudományos érdeklődést sem, hiszen a szakavatott szem megláthatja ezekben a sajátos átírásokban is azokat a mintázatokat, amelyeknek aztán épp úgy mehet utána, ahogyan azt fentebb már említettem a néprajzi érdeklődés esetében. Így például feltűnhetnek az olyan valódi tájszavak, mint monyator, bérokultam, budákoltunk vagy épp a ródlizni, a ragok igen variatív használatáról nem is beszélve, amelyben viszont a szakmabeli érdeklődő bizonyosan hamar felfigyel a sajátos mintázatokra. Igen érdekes megfigyelni továbbá a népetimológia mindennapi működésének eredményeit az egyes

interjúkban. A nyolcvanéves Uzoni Istvánnal készült interjú végén, amikor arra terelődik a szó, hogy mit gondol Uzoni István a mai fiatalság életéről, az öregember a következőket mondja: „A mostani fiatalság úgy el van ragadtatva ezzel a felbúkkal s lebúkkal, tudja, hogy egyébben nem törődik”. Egyértelmű, hogy a felbúk az a Facebook hangzás utáni magyarázata, a lebúk szó pedig arra világít rá, hogy a hangzás utáni átformálás aztán szerkezetében ígékötös ígékötös él tovább, ezért, ha létezik lebúk, akkor létezhet felbúk is. Szintén érdekes lehet dialektológiai s egyben szociolingvisztikai szempontból az, ahogyan egyes esetekben megmutatkozik az interjúalanyok reflexiója a nyelvhasználat kérdésére, ami szintén egy visszatérő problémája a szóbeli anyagokat készítő és azon dolgozó nyelvjáráskutatóknak, egyben azonban termékeny kiindulópontja lehet szociolingvisztikai és interjú-előkészítési megfigyeléseknek. Erre példát az apácai Simon Gyulával készült beszélgetés végén szolgáltat a kötet, ahol is az idős interjúalany a veteményeskertje bemutatása közben, miután megmutatja, hogy hova volt pityóka ültetve, szükségét érzi hozzátenni, hogy: „Krumpli, mi úgy mondjuk pityóka.” (109.)

A néprajzi lenyomatként való vizsgálat lehetséges tudományos megközelítésmódjainak, azon belül is a nyelvi kérdéseknek a felvillantása után joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért született könyvformátumú gyűjtemény ezekből a videókból, ha látszik, hogy a szabad szóbeli megnyilatkozások egyszerű, hallás utáni átírása sok esetben okoz megértési nehézséget (deiktikus elemek jelentéstelenül maradnak, a páros interjúkban nehéz eldönteni, mikor ki beszél). A kérdés megválaszolására ismét vissza kell térnünk az ötletgazdáknak és a szerkesztők elsődleges szándékához, akik emlékeket és értékeket akartak megőrizni és átmenteni ezzel a kötetrel, s

könyvként feltételezhető, hogy olyan közönséghez is el tud jutni ez a tartalom, amihez közösségi médiában létező médiafájlként nem. Ugyanakkor, ha egy kicsit megtükrözött perspektívából tesszük fel ugyanezt a kérdést, akkor megláthatjuk a lehetőséget is ebben a kettősségben, s a kötet irodalomszociológiai kérdések felől is érdekessé válik, hiszen egy olyan műről van szó, ami egyszerre két közegben létezik, s így különböző „utóéletekkel” rendelkezik, amelyek izgalmas módon tudnak összekapcsolódni. Szembetűnő példa lehet erre a projekt hivatalos Facebook-oldalán, 2023. június 8-án posztolt fénykép, ami azt mutatja be, ahogy az Erdővidéken járó III. Károly brit királynak bemutatják az *Erdővidék* című kötetet, s aki – a leírás szerint – arra biztatta a szerkesztőket, hogy folytassák a megkezdett munkát, hiszen neki is szívügye a székely kultúra széles körű terjesztése. Persze az kérdés, hogy ez a széles körű terjesztés hogyan konkretizálódik a következőkben, de ami egyfelől viszont biztos, az az, hogy ha ez az interjúgyűjtemény nem létezik kötetként, akkor egy ilyen bemutatás sem jöhetett volna létre. Másfelől azt is meg kell jegyeznünk, hogy a nem mindennapi reklámnak sem jutott volna el a híre annyi emberhez¹, ha a projektnek nem szerves létezőmódja a közösségi média is, hiszen az oldal népszerűségét, a közönség részéről érkező állandó visszajelzéseket s így a kommunikációt létrehozó és befogadó felek között, a videóinterjúknak köszönheti. Ha az oldal csak a könyv reklámozására szolgálna, va-

lószerűleg hamar eltűnne a többi pár száz követős oldal között.

A fentiekben nem tértem ki részletesen a könyv tartalmára, de az ajánló és a fülszöveg ismertetése után úgy gondolom, erre nem is volt szükség. Az *Erdővidék* egyébként is egy olyan kötet, amelynek nem lehet a tartalmáról beszélni, esetleg csak a visszatérő motívumokat lehet kiemelni, úgy mint múlt és jelen viszonya, a hit kérdése az időseknél, az egészség, a halál, a család, a gazdálkodás és földművelés és természetesen a közelmúlt történelmi eseményei. A kötet kétségkívül sajátosan értékes alkotás, éppen ezért bizonyos rétegekben és bizonyos olvasatokban kiemelkedő helyet foglal el az olvasók életében, ahogy azt a könyv megvásárlása után jelzik is az olvasók a projekt Facebook-oldalán. Írásomban inkább egy olyan oldalról próbáltam megmutatni a könyv nyújtotta lehetőségeket, amelyek egy kicsit talán túl is mutatnak a kötet elsődleges céljain, megmutatván azt, hogy egy ilyen típusú interjúkötet hogyan válhat tudományos szempontból is érdekessé a néprajzi, nyelvészeti vagy tágabb értelemben irodalmi, irodalomszociológiai megközelítéssel dolgozó kutató számára is. Sokoldalú könyvről van szó tehát, amely méltán érdemli meg azt a népszerűséget, aminek örvend, és sajátos kettős létezőmódjában számos olyan lehetőséget rejteget, ami képes áttemelni tudományos kontextusokba is a róla való beszédet, így tehát ha ezer nincs is, de legalább kétféle arca mindenképp van ennek a könyvnek.

■ JEGYZET

1. A posztnak 354 lájkja és 40 megosztása volt 2023. 07. 12-én, de feltételezhetjük, hogy ennél jóval több ember látta azt, hiszen az oldalnak 95 000 követője van.